

СІЛЬЧЕНКО

Ірина Вікторівна,
старший науковий співробітник
Відділу документного забезпечення та
збереження наукових фондів
ННСГБ НААН
(м. Київ)

ЛІСНЕВИЧ

Лариса Олексіївна,
доктор біол. наук,
головний науковий співробітник
відділу науково-методичної роботи і
реферування ННСГБ НААН
(м. Київ)

**НАУКОВО – ОРГАНІЗАЦІЙНА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ВЧЕНОГО – ГЕНЕТИКА В.П. ЗОСИМОВИЧА**

В.П. Зосимович – знаний науковець-генетик і селекціонер був також талановитим організатором саме науки, умів коректно спланувати і провести як фундаментальні, так і прикладні дослідження. Вчений здійснив важливі наукові експедиції зі збору оригінальних видів буряків, читав лекції на курсах підвищення кваліфікації та представляв свої результати на Всесоюзних виставках. Створивши відділ генетики, Володимир Павлович відродив генетику рослин в Україні. Цей відділ став осередком, навколо якого групувалась талановита молодь, що дало змогу вченому розвинути низку перспективних наукових досліджень і розширити відділ до відомого нині наукового інституту. Великою заслугою В.П. Зосимовича є організація Наукових рад, товариств, з'їздів, конференцій та періодичних видань, які існують донині. Він створив наукову школу з генетики і біотехнології рослин, представники якої донині працюють в різних напрямках генетики.

В.П. Зосимович – известный ученый-генетик и селекционер был также талантливым организатором именно науки. Он осуществил важные научные экспедиции, в которых были собраны оригинальные дикие виды свеклы, читал лекции на курсах повышения квалификации, представлял свои результаты на Всесоюзных выставках. Создал отдел генетики, Владимир Павлович возродил генетику растений в Украине. Этот отдел стал центром, вокруг которого группировалась талантливая молодежь, что позволило ученому развить ряд перспективных научных исследований, а впоследствии расширить отдел до

известного и сейчас научного института. Значительной заслугой В.П. Зосимовича является организация Научных советов, съездов, конференций и периодических изданий, которые существуют до сегодня. Он создал научную школу по генетике и биотехнологии растений, представители которой сегодня работают в разных направлениях генетики.

Vladimir Zosymovych - known scholar geneticist and breeder was also a talented organizer in science, was able to correctly plan and conduct both fundamental and applied research. The scientist made important scientific expeditions to collect original species beets, lectured at the courses and presented his results at the All-Union exhibitions. By creating the Department of Genetics, Vladimir Pavlovich revived the genetics of plants in Ukraine. This department became the center around which grouped talented young people, which allowed scientists to develop a number of promising research and to expand the department now known scientific institution. Great service Vladimir Zosymovych is the organization of the Research Councils, associations, conventions, conferences and magazines that exist today. He created a scientific school of genetics and plant biotechnology, whose members still working in different areas of genetics.

Науково-виробничу діяльність В.П. Зосимович розпочав у 1928 р. у Науковому інституті селекції, коли ще був аспірантом кафедри біології Київського сільськогосподарського інституту. Після закінчення аспірантури молодий вчений працював в Інституті цукрової промисловості НК харчової промисловості СРСР, де вивчав морфо-біологічні ознаки та сортову приналежність зернових культур та буряків.

З 1930 по 1960 рр. В.П. Зосимович проводив дослідження у Всесоюзному НДІ цукрових буряків (ВНІЦ). Так, в 1930–1931 рр. завідував лабораторією сортознавства і систематики буряків, а в 1931–1937 рр. був старшим науковим співробітником цієї лабораторії. В 1937-1941 рр. – професор лабораторії селекції і генетики, а в 1944–1948 рр. – завідувач цієї лабораторії. З 1949 по 1959 рр. – старший науковий співробітник лабораторії селекції і генетики ВНІЦ.

Науково-організаційний талант вченого проявився в середині 1930-х роках, коли за рекомендацією академіка М.І. Вавилова молодий вчений організував і провів 2 великі наукові експедиції до Закавказзя зі збору зразків коренів та насіння диких і культурних місцевих видів [3]. У цей період

В.П. Зосимович ґрунтовно досліджував еволюцію диких видів і розробив теорію походження культурних буряків [4]. У звітній доповіді дирекції Інституту, яка надрукована в журналі «Советский сахар» за 1932 р. визнана важливість і актуальність досліджень диких видів буряків, які проводив Володимир Павлович [2, 45].

Відібраний вченим матеріал диких видів був настільки оригінальним, що зацікавив колег і друзів-науковців В.П. Зосимовича. Цитологи, генетики, фізіологи і анатоми активно підключилися до їх вивчення, що свідчило про вміння Володимира Павловича організувати науковців навколо досліджуваної проблеми.

З автобіографії В.П. Зосимовича відомо, що науково-організаційна діяльність вченого розпочалась ще раніше в 1923 р., коли він будучи студентом Київського сільськогосподарського інституту працював над підготовкою до Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Сортовідно-насіньному управлінні Цукротресту та на самій виставці у Москві старшим екскурсоводом у павільйоні «Сахарная свекла». Дещо пізніше в «Научных записках по сахарной промышленности. Агрономический выпуск» за 1939 рік № 2-3 В.С. Денісьєвський дає характеристику проведеної у 1939 р. виставки та визначає її позитивні сторони і недоліки [1]. Серед інших позитивів виставки автор схвалює наукове обґрунтування і представлення історії виникнення цукрових буряків, що на той час досліджував В.П. Зосимович, який був незмінним учасником Всесоюзних виставок. У 1940 р. Володимир Павлович вже разом із В.С. Денісьєвським і Ф.А. Кудлай в окремій статті «Достижения Института сахарной промышленности к Всесоюзной сельскохозяйственной выставке» проводить обговорення експонатів виставки.

Архівні матеріали дозволяють стверджувати, що В.П. Зосимович був неодноразовим учасником Всесоюзних сільськогосподарських виставок у Москві, на яких нагороджувався медалями в 1954, 1955, 1956 та 1966 рр. Ці нагороди сьогодні знаходяться у Родинному архіві Зосимовичів.

У центральному державному архіві вищих органів влади і управління України нами винайдено документ, у якому зазначено, що Народний Комісаріат Земельних справ 24 листопада 1920 р. затвердив пропозицію Сільськогосподарського Наукового комітету та Головцукру про організацію селекційно-насінневих курсів, які почали працювати починаючи з 1921 р. [7].

У своїй автобіографії Володимир Павлович зазначає, що в 1926-1929 роках він щорічно читав лекції та проводив практичні заняття по сортоведенню вівсів на курсах Наркомзему та Головцукру в різних містах України: Києві, Вінниці та Одесі, де підготував понад 2000 апробаторів і дуже цим пишався.

Після Великої Вітчизняної війни, коли В.П. Зосимович повернувся з евакуації до Інституту цукрових буряків, довоєнного завідувача лабораторії селекції і генетики – професора В.Ф. Савицького – вже не було в Києві. Він виїхав до Америки. Тож в 1944 р. В.П. Зосимовича призначили завідувачем цієї лабораторії. У період 1944–1949 рр. молодий вчений разом із колегами проводить дослідження з різних генетичних проблем цукрових буряків: спадковості, мінливості, врожайності, цукристості, біологічних типів сортів буряків та інших.

В 1954–1955 рр. Володимир Павлович разом із провідними науковцями бере участь в організації та проведенні курсів агрономів держсортодільниць при ВНІЦ, які закінчили відомі у подальшому дослідники і селекціонери. В.П. Зосимович читав курс сортоведення, інші галузі агрономії проводили кваліфіковані спеціалісти із ВНІЦ: О.А. Пожар, М.О. Неговський, О.А Сидоров, Н.Г. Гаєвська та інші, що відомо з фото, знайденого у Науковому архіві ІБКЦБ НААН.

В 1960 р. В.П. Зосимович був ініціатором та організатором відділу генетики у Центральному республіканському ботанічному саду АН УРСР (нині Національний ботанічний сад НАН України), який він і очолив. Ще лютувала реакція апологетів так званої «мічурінської генетики» на чолі з Т.Д. Лисенком, а у новоствореному відділі почали розвиватись дослідження з поліплоїдії,

гетерозису, експериментального мутагенезу, цитоплазматичної чоловічої стерильності. Об'єктами дослідження були: цукрові буряки, зернові культури, плодові та декоративні рослини. Вже в 1961 році співробітниками відділу видано два методичних посібника з методів селекції та добору рослин з ЦЧС [6].

В 1963 р. відділ генетики переведено в Інститут ботаніки ім. М.І. Холодного, де він став осередком, навколо якого почала активно відроджуватись генетика в усій Україні. У середині 60-х рр. під керівництвом Володимира Павловича були проведені: Всеукраїнська нарада з проблем стану та розвитку генетики та селекції рослин, курси зі вдосконалення викладання генетики в аграрних та педагогічних вузах.

В 1965 і 1966 рр. видано два томи міжвідомчого збірника «Цитология и генетика», який започаткував В.П. Зосимович і був його відповідальним редактором. В 1967 р. збірки стали базисом для створення існуючого донині авторитетного українського журналу НАН України «Цитология и генетика», що друкувався російською мовою. На сторінках цього журналу висвітлювались питання теорії, тогочасні проблеми, методи і результати досліджень в даних галузях знань. Важливе місце в журналі займали питання і можливості практичного застосування досягнень генетики в сільському господарстві, медицині та деяких галузях промисловості. Друкувалися матеріали експериментальних досліджень, оглядові та критичні статті. Журнал приділяв і приділяє особливу увагу новим напрямам і методам генетичних досліджень, надавав і надає інформацію про з'їзди, конференції та наради в даній галузі науки.

В 1967 р. було сформовано Сектор генетики в Інституті ботаніки АН УРСР, основою якого став відділ генетики рослин, очолюваний В.П. Зосимовичем. Згодом Володимир Павлович заснував відділ експериментального мутагенезу в складі Сектора генетики АН УРСР і очолив Проблемну Наукову раду з генетики і селекції у складі АН УРСР та був членом

Бюро відділення загальної біології АН УРСР. На той час сектор генетики мав три відділи: генетики рослин (завідувач В.П. Зосимович), генетики тварин (М.М. Колесник) та експериментального мутагенезу (П.К. Шкварніков). В 1968 році цей сектор було перетворено у Сектор молекулярної біології та генетики у складі Інституту мікробіології та вірусології ім. Д.К. Заболотного АН УРСР, а у 1973 р. – в Інститут молекулярної біології та генетики АН УРСР. В цьому інституті В.П. Зосимович працював до 1979 року завідувачем відділу цитогенетики і поліплоїдії і продовжував дослідження з експериментальної поліплоїдії, цитогенетики, експериментального мутагенезу, генетичних основ гетерозису та цитоплазматичної чоловічої стерильності, під його керівництвом вперше в Україні започатковані методи клітинної селекції рослин[6].

В 1967 р. за активної участі В.П. Зосимовича, І.М. Полякова і П.К. Шкварнікова засновано Українське товариство генетиків і селекціонерів ім. М.І. Вавилова (УТГіС), і в цьому ж році відбувся Перший Установчий з'їзд генетиків та селекціонерів України. Товариство з успіхом працювало і провело низку з'їздів, нарад і симпозіумів в Україні.

Перший Установчий з'їзд генетиків і селекціонерів Української РСР відбувся 2 березня 1967 р. в м. Києві [5]. У його роботі взяли участь більше 300 осіб, серед них 240 делегатів від 109 науково-дослідних організацій. В.П. Зосимович виступив на з'їзді з доповіддю «О координации исследований по генетике в УССР». Доповідач зауважив, що для підвищення ефективності тогочасної селекції необхідно враховувати закономірності прикладної і загальної генетики. Після огляду етапів розвитку генетики вчений визначив центри генетичних досліджень в Україні, перерахував напрями цих досліджень і провідних науковців, а також розглянув перспективи досліджень у даній галузі науки.

На з'їзді було обрано Президію Товариства і Президента, яким став професор П.К. Шкварніков, а віце-президентом член-кореспондент С.М. Гершензон. В.П. Зосимовича обрано членом Президії.

Другий і третій з'їзди УТГіС України провів – професор П.К. Шкварніков. Другий з'їзд відбувся 7–10 червня 1971 р., третій – 22–25 червня 1976 р. в м. Києві. У роботі з'їздів взяло участь близько 700 осіб, з них більше половини вибраних делегатів. З доповідями виступили відомі вчені: члени-кореспонденти С.М. Гершензон, А.М. Гродзинський, І.М. Поляков, М.В. Кузьменко, О.О. Созінов, В.П. Зосимович; професори П.К. Шкварніков, М.М. Колесник, І.А. Захаров, В.Г. Шахбазов, М.О. Неговський та інші.

Доповіді В.П. Зосимовича із співавторами на другому і третьому з'їздах представляли результати вивчення поліплоїдних форм цукрових буряків і червоної конюшини, а також перспективи селекції кормових буряків та цитогенетичних методів підвищення продуктивності.

Майже упродовж 15 років Володимир Павлович був членом Президії цього товариства та входив до складу Президії Всесоюзного товариства генетиків та селекціонерів ім. М.І. Вавилова.

Четвертий і п'ятий з'їзди УТГіС відбувався вже без В.П. Зосимовича і проводив їх академік ВАСГНІЛ, АН України і УААН О.О. Созінов, як одноголосно обраний Президент Товариства. Четвертий з'їзд УТГіС відбувся 19–22 травня 1981 р. в Одесі. На з'їзді були присутні 470 делегатів із 25 областей України. З'їзд відкрив сам Президент. У роботі з'їзду взяли участь академік АН СРСР Н.П. Дубінін, професори Г.Д. Бердишев, В.Г. Шахбазов, В.А. Драгавцев, М.М. Колесник, П.К. Шкварніков та інші. Четвертий з'їзд показав досягнення і недоліки цього розвитку генетики в Україні. У В.П. Зосимовича з аспірантами на цьому з'їзді було дві доповіді.

Після О.О. Созінова Президентом УТГіС став академік АН України В.В. Моргун, згодом академік УААН М.В. Роїк, а нині на чолі Товариства – член-кореспондент НАН України В.А. Кунах.

Відділ В.П. Зосимовича був осередком наукової думки в Україні, навколо якого групувались молоді науковці не тільки України, а й Росії, Білорусії, Молдови та інші. Вони звертались до Володимира Павловича за порадами,

консультаціями, пропозиціями сумісних досліджень. В.П. Зосимович координував наукові напрямки з експериментальної генетики, поліплоїдії, цитоплазматичної чоловічої стерильності, організовував видавництво збірок статей, у яких виступав як відповідальний редактор. Це – «Экспериментальная полиплоидия у культурных растений»: [сб. ст.] / АН УССР; отв. ред. В. П. Зосимович – К. : Наук. думка, 1974.; «Экспериментальная генетика растений» : [сб. ст.] / АН УССР; отв. ред. В. П. Зосимович – К. : Наук. думка, 1977; «Успехи полиплоидии» отв. ред. В. П. Зосимович -К.: Наук. думка, 1977; «Цитоплазматическая мужская стерильность и селекция растений» : сб. науч. тр. / АН УРСР. отв. ред. В. П. Зосимович – К. : Наук. думка, 1979.

Протягом 1963–1978 рр. В.П. Зосимович – основний організатор декількох Всесоюзних та республіканських нарад у галузі генетики, селекції, поліплоїдії, мутагенезу, ботаніки та систематики рослин, які пройшли з великим науковим піднесенням та мали неабиякий резонанс.

В.П. Зосимович брав активну участь в організації і виступав з доповідями на всесоюзних нарадах з поліплоїдії, а саме: «II Всесоюзное совещание по полиплоидии», Ленінград, 14–18 січня 1963 р., де він виступив із ґрунтовною доповіддю «Полиплоидная сахарная свекла в СССР и за рубежом»; «III Всесоюзное совещание по полиплоидии», Мінск, 15–18 грудня 1970 р., на якому було заслухано 3 доповіді Володимира Павловича із співавторами: А.О. Паніним і І.А. Шевцовим про поліплоїдні кормові буряки та дві доповіді у співавторстві з Н.К. Наваліхіною про тетраплоїдну червону конюшину. «IV Всесоюзное совещание по полиплоидии» відбулося у Києві в жовтні 1975р., на якому було зроблено 4 доповіді В.П. Зосимовича із колегами: І.А. Шевцовим, А.І. Свидченко, В.В. Буйдіним та Н.К. Наваліхіною.

В 1965 р. В.П. Зосимович брав участь в організації і проведенні «Симпозиума по экспериментальному мутагенезу животных, растений и микроорганизмов» 25–30 січня 1965 року в Москві та в 1968 р. у другому симпозиумі: «Применение экспериментального мутагенеза в селекции

растений» в Києві, на яких були представлені доповіді вченого у співавторстві з М.К. Сафінім та В.Е. Демченком.

Вчений був членом організаційних комітетів та виступав з доповідями на зібраннях: «Делегатский съезд Всесоюзного ботанического общества», Ленінград, 1957 р.; V з'їзд Українського ботанічного товариства, Ужгород, 1972 р.; «IV Международный генетический конгресс», Москва, 1978 р; «XII Международный ботанический конгресс», Ленінград, 1975 та інших.

Протягом 9 років (1964–1973) В.П. Зосимович очолював Наукові ради АН УРСР з проблем «Генетика і селекція» та «Цитологія і генетика», за координацією яких організував Всесоюзну конференцію «Состояние и перспективы развития генетики и генетических основ селекции» в 1966 р. в Києві, де зробив 2 доповіді. Вчений був членом редколегії всесоюзного журналу «Генетика» та членом Президії Всесоюзного товариства генетиків і селекціонерів ім. М.І. Вавилова. З 1972 р. очолював секцію з підвищення врожайності та цукристості цукрових буряків і удосконаленню технології бурякоцукрового виробництва в УРСР при Міжвідомчій комісії із сільського господарства АН УРСР та ПВ ВАСГНІЛ.

На той час Володимир Павлович був членом Наукових рад СРСР з проблем генетики і селекції (м. Ленінград), а також членом кваліфікаційної ради біологічного відділення АН УРСР з присудження наукових ступенів докторів біологічних наук.

Архівні матеріали показують, що Володимир Павлович багато разів одержував Почесні грамоти і Подяки за багаторічну сумлінну працю, наукову і громадську діяльність від Президента АН УРСР та керівництва інститутів, у яких він працював. З особового листка обліку кадрів за 1969 р. відомо, що В.П. Зосимович проводив активну громадську діяльність, коли був народним засідателем у Народному суді м. Києва в 1952–1954 та 1955–1956 рр.

Людина широкої ерудиції, видатний вчений та організатор В.П. Зосимович створив наукову школу у галузі генетики та біотехнології рослин. Під його

науковим керівництвом починали свою діяльність відомі фахівці: академік НАН України В.В. Моргун, члени-кореспонденти НАН України В.А. Кунах і С.С. Малюта, доктори наук Б.О. Левенко, Н.К. Наваліхіна, Т.В. Чугункова, І.О. Шевцов, Т.М. Чеченева, кандидати наук О.Ф. Андрощук, В.В. Буйдін, Д.М. Голда, В.О. Демченко, Г.С. Гродзинська, М.П. Петрушина, І.І. Лялько, С.Г. Машталер, О.В. Новожилов, Є.Б. Паніна, Б.З. Пилипчук, О.І. Свидченко, В.А. Труханов, І.Д. Чекаліна. Більшість із них і зараз успішно працюють в сучасних розділах генетики.

У своїй автобіографії за 05.07.1979 р. В.П. Зосимович зазначає: «Вырастил свыше 30 кандидатов и 7 докторов биологических наук». Нам вдалось відшукати близько 20 авторефератів дисертацій, виконаних під керівництвом В.П. Зосимовича.

ВИСНОВКИ. Аналіз результатів дослідження науково-організаційної діяльності В.П. Зосимовича показав, що вчений був талановитим організатором науки, умів правильно спланувати і здійснити як фундаментальні, так і прикладні напрямки досліджень. Встановлено, що від початку своєї діяльності вчений організував і провів важливі наукові експедиції з виявлення і збору оригінальних видів буряків, читав лекції на курсах підвищення кваліфікації та представляв результати своїх досліджень на Всесоюзних виставках. Згодом, створивши відділ генетики, Володимир Павлович відродив генетику рослин в Україні. Відділ В.П. Зосимовича став осередком, навколо якого групувалась талановита молодь, що дало йому змогу розвинути низку перспективних наукових досліджень і розширити відділ до відомого нині наукового інституту. Великою заслугою В.П. Зосимовича є організація Наукових рад, товариств, з'їздів, конференцій та періодичних видань, які існують донині. Він створив наукову школу з генетики і біотехнології рослин, представники якої донині працюють в різних напрямках генетики.

Список використаних джерел

1. *Денисьевский В. С.* В павильоне «Сахарная свекла» Всесоюзной сельскохозяйственной выставки 1939 года / В. С. Денисьевский. // Науч. зап. по сахарной пром-сти. Агрономический выпуск / ВНИИ сахар. пром-сти. – К. : Гос издат колхоз. и совхоз. лит УССР, 1939. – № 2-3. – С. 32–34.
2. *Звітна доповідь дирекції УНІСа.* УНІС к XV годовщине Октября // Советский сахар. – 1939. – № 21. – С. 43–47.
3. *Зосимович В. П.* Дикие виды свеклы Закавказья / В. П. Зосимович // Науч. зап. по сахар. пром-сти. Агроном. вып. / ВНИИ сахар. пром-сти. – К. ; X, 1934. – № 2-3. – С. 1–30.
4. *Зосимович В. П.* Дикие виды и происхождение культурной свеклы / В. П. Зосимович // Свекловодство / ВНИИ сахарной свеклы. – К. : Гиз. колхоз. и совхоз. лит-ры УССР, 1940. – Т. 1. – С. 17–85.
5. *Зосимович В. П.* Учредительный республиканский съезд генетиков и селекционеров Украинской ССР, Киев / В. П. Зосимович, Н. К. Навалихина // Генетика. – 1967. – № 12. – С. 127–129.
6. *Історія Академії наук УРСР* : у 2 кн. / редкол. Б. Є. Патон (голов. ред.), М. П. Бажан, І. М. Підоплічко [та ін.]. – К. : Голов. ред. УРЕ АН УРСР. – М., 1967. – 420 с.
7. *ЦДАВО України*, ф. 2501, оп. 1, спр. 35, 97 арк.